

Літературна критика

Ярослав Голобородько

ФОРМУЛА ГЕГЕЛЯ І ПОЕЗІЯ “МІСЦЯ СИЛИ” (спостереження над естетичними інтенціями Павла Щириці)

Аж ніяк не наполягаючи на тому, що стильна сучасна лірика не може бути інакшою, аніж як філософічною або такою, що крєвно укорінена в родючий гумус філософських екзистенцій, усе ж таки не можу не зауважити: концептуальною основою поетичної книжки Павла Щириці “Місце Сили” (К.: Ярославів Вал, 2012) слугує універсальна формула розвитку, сформульована й інстальована Гегелем, позаяк саме послідовне розгортання таких мисленневих величин, як “теза” – “антитеза” – “синтеза”, утворює наскрізну чи, точніше, лейтмотивну колізію, що фактично виступає архітектурним каркасом усієї текстової конструкції.

У “Місці Сили” не просто рельєфно, а, сказати б, цілком барельєфно виділяються дві основні пари тез і антитез, які, розміщені й зіткнені разом, в одному книжковому просторі, потребують свого синтезування, масштабного узагальнення. Одній із цих пар властиві акценти семантичного ґатунку, другій – суто формалістичного. Проте ці дві пари тез і антитез у своїх глибинних сутностях настільки щільно пов’язані між собою, що це межує з їхньою зрощеністю, можливо, не завжди видимою на перший погляд, але від цього не менш реальною і природною.

Теза семантичного ґатунку (хоча в ліричних реаліях “Місця Сили” вона, власне, постає як цілковита гіпервеличина, *semantic macrothesis*) у Павла Щириці має наступний вигляд: поезія – це те, що спрямоване назовні й адресоване мінливому і примхливому соціуму, що встановлює емоційний контакт насамперед із високовольтним зовнішньо-вираженим життям. Чимало текстів збірки доволі відверто “настояні”, ба навіть інтенсивно “перенаяні” на соціумності, що виявлено в зорових ракурсах, не обтяжених інтригуючою самобутністю погляду, у підкреслено експресивній чи навіть патетичній фоніці, яка послаблює можливості і звучання, власне, інтелект-начала, в одновимірних і, сказати б, лінійних мікрообразах, на яких тримається локальна фабула або загальновіршова канва, у надмірно прозорій концепції, що апріорі виключає й навіть декласує саму можливість яскравих мисленневих заглиблень.

Настирна акцентованість соціумного погляду, відчуття ледь не глобально уявлюваного співрозмовника-адресата, інстальювання виразних соціоінтенцій і риторичних зблисків, спалахів із декларативно-національними (щоб не сказати декоративно-національними) акцентами, варіювання думки про тривалоочікувану важливість змін і перемін соціумного порядку, зарядженість на соціовиражене нуртування молодечої крові, в яких оприявнюється теза (макротеза) семантичного ґатунку збірки “Місце Сили”, пронизуючи ліричне єство текстів “Головне”, “Героям (не)нашого часу”, “На помежів’ї змін, епох і двох районів...”, “Поет глибокого підпілля”, “Майстер скла”. Їхня стилістика позначена сконденсованим віршорядком, який нагадує тривожно стиснуту пружину, що будь-якої миті готова вибухово розпросторитися, карбованою, неначе відлуння військового кроку, фразою, контрастно чітким малюнком, в якому не варто очікувати нічого, окрім представленості більш ніж двох кольорів. Соціумність поетичного зору, якою б метафорикою вона не

оздоблювалася й не інкрустувалася, у своїй основі – це завжди вияв прагматичного потрактування художніх форм, вияв раціомислення, раціопідходів до строкатого й неупорядкованого життя.

Соціумність звучання поетичних текстів – це не стільки спроба відкрити чи перевідкрити реальність, так, ту саму, що живе, розвивається, нуртує в особистості або навколо неї, скільки спроба модернізувати, трансформувати, одне слово – прагматизувати реальність на засадах своїх власних соціоуявлень. Теза (макротеза) семантичного ґатунку, за якою поезія є ліричним поглядом назовні, оприявнює своє цілком раціоналістичне підґрунтя і стратегічно спрямована на соціоментальне відформатування чи переформатування реальності.

Немовби рухаючись за Гегелем, Павло Щириця в “Місці Сили” одразу ж пропонує й антитезу семантичного ґатунку (продовження альтернативного понятійного ряду уможлиблює практикування такого терміну, як *semantic macroantithesis*). У своїх основних обрисах вона може бути окреслена так: поезія – це передусім те, що спрямовано всередину, углиб людської свідомості, що перебуває у сфері тонких відчуттів, котре чим проникливіше сприймаєш і переживаєш, тим складніше і, за великим рахунком, неможливіше повністю чи, точніше, повнофонічно виразити, відтворити те, що позначене вічним наближенням до невловимості, недосяжності безкінечно внутрішніх “картинок”. Основою цієї антитези (макроантитези) семантичного ґатунку – доволі умовно назву її *поетикою тонких відчуттів* – у “Місці Сили” стає принцип асоціативної конфігурації образів, що виявляє себе строкатою органікою слів, ароматно свавільною метафорикою, привабливою химерністю логіки, оригінальними розв’язками суто вербальних колізій, алюзійною полізначністю можливих і вірогідних смислів, інтригуючою стилістикою недомовленості чи навіть достовірної невимовленості найпосутнішого.

Принцип суб’єктивно-асоціативної конфігурації образів цілеспрямовано розсосереджено, а то й розпорошено в численних строфах і фрагментах “Місця Сили”, він простежується навіть у текстах із виявленою соціумністю звучання. Сконденсовано ж він оприявнюється в таких поетичних формах, як “подих міста (місто – воно)...”, “всі мости...”, “Голосом чорних шовковиць явила жінку...”, “річка забула де їй текти”, “коли зійде не зайва і спиниться тихо...”, “ніби місто – як всі міста...”, “Ми”, триптих “Насіння снів”. Суб’єктивно-примхлива конфігурація образів у Павла Щириці виформовує ту призматичу поетичного зору, що пропонує мисленеві фабули, які раніше ти не передчував і тим паче не практикував, подає образні ескізи й рисунки, які з такою зримою парадоксальністю й органічною позалогічністю не уявлялися у твоїй уяві. Розробка цього принципу енігматично обертається ракурсами свіжого ліричного погляду й абсолютно природно “виставляє” оптику неординарного ліричного зору. І, думається, саме це спричиняється до оприявлення в поетичних текстах чи не найголовнішого художньо-естетичного ресурсу – ресурсу очікування неочікуваного.

Поетика тонких відчуттів, репрезентативно втілена у принципі химерно-суб’єктивної конфігурації образів, з невимушеною естетичною гідністю долає раціоналістичний формат мислення і трансформує межі видимої, а якщо точніше, усвідомлюваної реальності. Тут кардинально змінюється характер мисленєвої свободи. Реальність структурована так, що її розуміння не можна не розширювати, не поглиблювати й, отже, не видозмінювати. Лише через безкінечно різноверсійне “прочитання” реальності можливо наближатися до її розуміння. Раціопідходи стандартизують реальність і так безнадійно полегшують, спрощують її сприйняття. Сюрраціональність мислення, виражена, скажімо, поетикою тонких відчуттів, розмикає реальність, виявляючи раніше не видимі її зрізи і площини. А таке розмикання загадково-неприступної реальності, власне, і є тим, що зветься інтелектуальною свободою. Представлена в “Місці Сили” антитеза (макроантитеза) семантичного ґатунку, за якою поезія є рухом углиб свідомісних і ментальних оаз та ніш, формує в митцеві інтуїтивно-свідоме відчуття того, що лише у глибинах людського “я” варто шукати свободу. Передусім ту, що наділяє майже фізіологічним інстинктом свободи думання.

Теза формалістичного ґатунку (вона також виглядає як повносила супервеличина, *formal macrothesis*), заявлена у збірці “Місце Сили”, може бути окреслена в таких сутнісних контурах: поетичний текст має бути структурно організований на засадах усталено-апробованої національної традиції, у нашому випадку – на основі силабо-тоніки / тоніки та, ясна річ, незамінної римованої культури, тоді він, образно висловлюючись, “звучить”, лише тоді він “одержує” мелодіку й ідентифікується як відмінний від прозового чи драматичного. Таких-от текстів, сумлінно організованих у річищі національно-поетичної традиції, у збірці Павла Щириці переважна кількість, і вони не залишають сумнівів у тому, що із традиціями в українській художньо-естетичній ментальності все гаразд, навіть надто гаразд. Проте саме ці структурно-національно-традиційні тексти й нашоствують на думку про реальну проблемність ретельно напрацьованих поетичних форм.

Силабо-тоніка, сполучена з римованою культурою, передбачає ситуацію версифікаційної заданості, момент художньої запрограмованості. Поетичний текст набуває ознак своєрідної мініпрограми, яку треба буквально-таки відпрацювати в річищі визначеної ритміки й римованих рамок. І засновується він на тому, що нерідко визначається як “ритмоінтонаційна інерція”. А рима – взагалі окреме питання. У римі живе, гніздиться, проростає визначеність потенційних кордонів поетичного слова в живій органіці живого тексту. Рима виконує цілком регулятивну функцію – регулює поетичний рух, можливості поетичної думки. А якщо регулює – значить, обмежує. У нинішніх умовах пошуків нерегульованої художньо-образної свободи римована культура виступає ледь не стримувальним чинником, що у просторі “Місця Сили” гостро відчувається у фактурі текстів “Незникомість”, “Ледь стиглий вечір – плащем на плечі...”, “Мажорне”, “Здавалося – немає меж...”, “Таїна шляху”, “Навіть не конче іти по воді...”, “Країна зникмих книгарень”. Навіть якщо рима вибаглива, вишукана й безсумнівно претендує на оригінальність, ба навіть винятковість свого мелосу чи архітектури, вона все одно зумовлена, підготовлена чи намічена (щоб не сказати визначена) конкретним поетичним контекстом і саме так структурно-семантично залежна від нього. Безумовно, рима не виключає сегменту свободи у процесі вербальної творчості, проте це – версифікаційний варіант класично парціальної мисленневої свободи.

Це все, безперечно, зовсім не означає, що римовані форми в “Місці Сили” не передбачають іншої інтерпретації, аніж критичної. У збірці є тексти, “покладені” на римовану матрицю й позначені водночас, сказати б, неканонічністю звучання. Це “Фейс-контроль”, фактура якого оживлена актуально розмовною стилістикою, гнучким інтонаційним балансуванням, психологічно проникливими нюансами, поданими влучно й без зовнішньої афектації. Це експериментальний “Р@влик” із його пошуком просунутої, точніше, інтернетно-імейлової манери письма, де замість безнадійно нормативної літери “а” в кожному слові вживається її замітник у вигляді електронного символу @ й у такий спосіб пластично обігрується ключова й наскрізна словоформа “р@влик”. Це “Робінзон Карузо”, орнаментований відчуттям умовності поетичної фабули, аранжований ажурним, ігровим, багатогранно сміховим відчуттям слова, відгранений дотепними переливами, переходами уявлюваного й реального. Ці римовані форми виглядають продуктивними спробами сполучити яскраві ознаки сучасного життя з усталено-напрацьованою поетичною формою.

Проте врешті ж виходить так, що репрезентована у збірці Павла Щириці теза (макротеза) формалістичного ґатунку, за якою силабо-тоніка й римована культура недвозначно натякають на свою ледь не поетичну вічність, стикається з реальною проблемою художньо-мисленневої свободи.

Формула Гегеля втілюється в “Місці Сили” з достеменно інтелектуальною послідовністю. Чому інтелектуальною? Та тому що там, де представлено й іншу думку, а точніше, протилежну думку або протилежне трактування, лише там і можливо віднайти оптику більш-менш повномірною зору. Ліричний реалізм “Місця Сили” пропонує й антитезу формалістичного ґатунку (своїм звучанням і контентом вона утверджує себе як *formal macroantithesis*), що в основних своїх силуетах може бути представлена так: поетичний текст має бути структурно не просто вільним, а

безмежно вільготним і розпростореним, як саме довірливо імпульсивне, хаотично організоване та безладно симфонічне життя, він не лише не повинен обмежуватися регламентовано-детермінованими рамками римованої культури, а й має криво забути про їх навіть гіпотетичне існування, лише тоді він (поетичний текст) отримає повномасштабну можливість активувати всі свої художньо-давні ресурси.

Предметна розробка антитези (макроантитези) формалістичного ґатунку репрезентована порталом неримованих форм, якими не так щоб рясніє поетична книжка Павла Щириці, але які в ній акцентно розставлені так, щоб концептуально нагадувати, що альтернатива, у тому числі й аксіологічно-поетична, є завжди. “Місце Сили” пропонує, власне, цікавий структурно-формальний проект: на тлі римованої віршової культури, підсиленої силабо-тонікою чи тонікою, розроблювати неримовані форми, причому такі, щоб вони стали “рідними” й виплескувалися з нутра поета, неначе джерельця з невичерпного лона землі. Думається, не всі неримовані форми “Місця Сили” постали виразними, викінченими художніми “картинками” чи ліричними візіями. Неримована стилістика – делікатна, вибаглива, доволі норавлива й багатоліка поетична фактура, і саме цим, імовірно, пояснюється її надзвичайна розвиненість у багатьох національних художніх культурах, особливо європейських. Тут, очевидно, проблема саме в тому, щоб, не спокушуючись фантомом зовнішньої доступності, позірної нескладності неримованої форми, урешті віднайти, відшукати чи витворити суто “свій”, особистісно органічний її різновид.

Ось цей пошуковий характер вгадується майже в усіх неримованих формах збірки (“Легенда про ліс на Стрітення”, “Профіль легенди”, “стоїш обвітраним явором...”, “ще не встиг бути вітром...”, “Реставрація степу”, “Гойдалка часу”, “Сила простих речей”, у циклі “Кленопис”), що асоціюються зі стежками й доріжечками, які прокладаються нерідко навмання, виключно інтуїтивною енергетикою митця, який настирно відчуває потребу в новій стежі, але до кінця не знає, не може знати, як ця стежа має виглядати. У цих текстах, заснованих на композиційній колажності, метафоричній експериментальності, розширеному вербально-лексичному просторові, пунктирній абстрагованості концепції, організованій децентралізованості мікрообразів, підспудно звучить цілком онтологічне версифікаційне питання: якою ж таки має бути новочасна поетична форма, що прагне стати зорво вільною й мисленнево розкутою?

Аромат шукання стильно-індивідуального неримованого тону відчувається і в інших текстах “Місця Сили”, скажімо, таких, як “Паралізований авітамінозом думок...”, де буйна парадоксальна метафорика схрещується з не притлумленою чи то іронічністю, чи то глузливістю наративу, або “Якби ти бачила, як цвіла моя вишня...”, де по-сучасному настроєвий слайд начебто непомітно, але неухильно прояснюється з кожною штрих-деталлю, поданою з акуратною лаконічністю і відтіненою графічністю, або “Дивлячись на старий годинник...”, в якому смаковито “грає” внутрішня розгерметизованість зору, підсилена, сказати б, замаскованими динаміками тихої ностальгійності, або, нарешті фактичний диптих “Сон, що триває з дитинства” і “Дитинство, що триває зі сну”, де чутливо ліричне й колоритно побутове неначе переливаються з одного тексту в інший, де ущільнені не стилізовані “під життя”, а натурально запашні сколки і сколочки самого життя.

Антитеза (макроантитеза) формалістичного ґатунку, за якою поетичний текст природно тягнеться до граничної структурно-організаційної розкутості, до необтяженості прокрустовими “стяжками” римованої культури, у форматі збірки Павла Щириці оприявнює чимало складнощів і перипетій руху, що виникають під час просування, прокладання шляхів до території свободи ліричного думання. Проте вкрай важливим є те, що цей процес триває і пропонує в “Місці Сили” свої конкретні ейдоси й мінімоделі такого думання.

І, нарешті, кульмінаційний момент формули Гегеля – синтеза (або, за термінологічною послідовністю цього есею, генеральна синтеза – *leading synthesis*) двох основних пар тез і антитез, зведених і розвинених у “Місці Сили”. Мовити, що в текстах цієї збірки втілюються знакові тенденції, притаманні найсучаснішій українській поезії й одна з них спрямовується на підтримку суто національно-поетичних традицій, а інша – на розвій цінностей пансвітового поетичного мислення,

було б явно недостатньо. Думається, у своїй глибинній основі ліричні тексти Павла Щириці абсорбували і сконденсували естетично складний і суперечливий процес – пошук ліричної стратегії, що об'єднала би, збалансувала й, урешті, відгармонізувала ці досить різноспрямовані за своєю естетичною суттю тенденції. Серед конкретних поетичних форм, що стануть утіленням такої стратегії, може бути розробка, скажімо, українського верлібру, в якому відсинтезувалися “наша” універсальна ліричність і “їхня” структурна розгерметизованість, або регіональних модифікацій верлібру (з огляду на специфіку умов етнокультурного й етнохудожнього розвитку) – київський, галицький, слобожанський, південний (таврійський) верлібри, або напрацювання форми, у межах якої вдасться невимушено поєднувати засади тоніки / силабо-тоніки й суто верлібрового начала.

Чи не найпосутнішим є те, що, як це ретранслюють тексти “Місця Сили”, українська поезія рухається нині так, аби встановлювати “містки”, “канали”, “тунелі” між безваріантно національною формою та розімкнено європейською, доносити свою тонко-чутливу ментальність світовій художній культурі й водночас спрагло вбирати в себе її “фішки”. А це теж є одним з атрибутів синтези (генеральної синтези), отже, ще одним емблематичним виявом формули Гегеля.

Отримано 16 січня 2014 р.

м. Херсон

